

SPRAVODLIVÝ PROCES - krehká rovnováha medzi oprávneným verejným záujmom a právami účastníka konania

Jana Baricová

Ústavný súd Slovenskej republiky

-

Listina základných práv a slobôd (ďalej aj „listina“), Ústava Slovenskej republiky (ďalej aj „ústava“) a Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej aj „dohovor“) zakotvujú **právo na spravodlivý proces** spolu s právom na súdnu ochranu a právom na prístup k súdu ako jeden zo základných princípov súdneho konania.

Právo na prístup k súdu (čl. 36 listiny čl. 46 ods. 1 ústavy, čl. 6 ods. 1 dohovoru), právo na prístup k súdu Európskej únie - Plaumannov test (*Plaumann & Co v Commission*, C 25/62, z 15. júla 1963)

Právo na súdnu ochranu (čl. 46 ods. 1 ústavy, čl. 6 ods. 1 dohovoru) - do obsahu základného práva na súdnu ochranu patrí aj právo každého na to, aby sa v jeho veci rozhodovalo podľa relevantnej právnej normy, ktorá môže mať základ v právnom poriadku Slovenskej republiky alebo v takých medzinárodných zmluvách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom, ktorý predpisuje zákon (PL. ÚS 21/00, I. ÚS 5/00, II. ÚS 143/02, IV. ÚS 292/04). Ústavný súd Slovenskej republiky (ďalej aj „ústavný súd“) vo svojej konštantnej judikatúre tiež uvádza, že postup a rozhodnutie súdu, ktoré vychádzajú z aplikácie konkrétnej procesnoprávnej úpravy, v zásade nemožno hodnotiť ako porušovanie základných práv a slobôd (I. ÚS 8/96, I. ÚS 6/97).

Právo na spravodlivý proces v zmysle 36 ods. 1 listiny, čl. 46 ods. 1 ústavy a čl. 6 ods. 1 dohovoru je neodňateľným právom účastníka konania a musí byť garantované súdom jeho konaním a rozhodovaním.

Právo na spravodlivý proces zahŕňa predovšetkým

- **princíp nezávislosti súdu i sudcu a princíp nestrannosti súdu i sudcu** – je garantovaný inštitútom vylúčenia sudcu (rozsudky ESĽP Delcourt proti Belgicku zo 17. januára 1970, sťažnosť č. 2689/65, Saraiva De Carvalho proti Portugalsku z 2. apríla 1994, sťažnosť č. 15651/89, Daktaras proti Litve, z 10. októbra 2000, sťažnosť č. 42095/98, bod 32),

- **princíp zákonného sudcu** (čl. 48 ods. 1 ústavy) - za zákonného sudcu treba považovať podľa viacerých právnych prameňov sudcu, ktorý spĺňa zákonom určené predpoklady pre výkon tejto funkcie, bol natrvalo alebo dočasne pridelený na výkon funkcie k určitému súdu, jeho funkcia nezanikla a bol určený v súlade s rozvrhom práce súdu (III. ÚS 16/00, m. m. I. ÚS 115/02). Princíp zákonného sudcu treba pokladať za celkom neopomenuteľnú podmienku výkonu súdnej moci, keďže na jednej strane dotvára a upevňuje sudcovskú nezávislosť a na strane druhej predstavuje pre účastníka konania záruku, že na rozhodnutie jeho veci sú povolané súdy a sudcovia podľa vopred ustanovených zásad tak, aby bola zachovaná zásada pevného a náhodného pridelovania súdnej agendy a aby bol vylúčený - pre rôzne dôvody a rozličné účely - výber súdov a sudcov „*ad hoc*“. (I. ÚS 239/04 - č. 25/2005, I. ÚS 1/2022). Za vadu spočívajúcu v nesprávnom obsadení súdu nemožno považovať prípadné porušenie práva účastníka konania (sporovej strany) na zákonného sudcu, t.j. keď vec prejednal a rozhodol iný než rozvrhom práce súdu určený sudca. Porušenie práva zakladá možnosť podania ústavnej sťažnosti na Ústavný súd Slovenskej republiky v zmysle čl. 127 ústavy, ale nie dôvod prípustnosti dovolania podľa 420 písm. e) CSP (m.m. rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 Cdo 1/98 z 28. januára 1998 – R 99/1999).

- **princíp rovnosti zbraní** - je inherentným prvkom spravodlivého procesu (rozsudok ESLP Neumeister proti Rakúsku z 27. júna 1968, sťažnosť č. 1936/63) - každá strana súdneho konania mala primeranú možnosť obhajovať svoju záležitosť pred súdom za podmienok, ktoré ju podstatne neznevýhodňujú v pomere k druhej strane (Szwabovicz proti Švédsku z 30. júna 1959, sťažnosť č. 434/58, Dombo Beheer B.V. proti Holandsku z 27. októbra 1993, sťažnosť č. 14448/8, I. ÚS 281/2019, II. ÚS 560/2021). Aplikácia princípu rovnosti zbraní v postupe konajúceho súdu má zaručiť rozumný stav rovnováhy, v ktorom protistrana môže reagovať na relevantné argumenty druhého účastníka konania. Konajúci súd popri rovnosti účastníkov konania musí zaručiť aj plynulosť a rýchlosť konania, čo predpokladá selekciu len podstatných argumentov, ktoré bude súd predkladať na vyjadrenie protistrane (III. ÚS 402/08, III. ÚS 428/2021)

- **právo účastníkov konania na doručenie** procesných vyjadrení ostatných účastníkov (naposledy Sarkocy proti Slovenskej republike z 22. septembra 2020, sťažnosť č. 36446/17) – len ak obsahujú podstatné skutočnosti, významné pre rozhodnutie (I. ÚS 163/2022)

- **kontradiktórnosť konania** – je nerozlučne spätá s princípom rovnosti zbraní a je univerzálnym právnym princípom platným v celom právnom poriadku, procesné strany musia

dostať príležitosť, nielen predložiť všetky dôkazy potrebné na to, aby ich návrh uspel, ale aj zoznámiť sa so všetkými dôkazmi a pripomienkami, ktoré boli predložené (účastníkmi), alebo zabezpečené (súdom) s cieľom ovplyvniť rozhodnutie súdu a vyjadriť sa k nim (rozsudky ESĽP Lobo Machado proti Portugalsku z 20. februára 1996, sťažnosť č. 15764/89, Vermeulen proti Belgicku, rozsudok 20. 2. 1996, bod 33, sťažnosť č. 19075/01, Nideröst-Huber proti Švajčiarsku z 18. februára 1997, Komanický proti Slovenskej republike zo 4. júna 2002, bod 46, sťažnosť č. 32106/96, I. ÚS 147/2019, IV. ÚS 271/2021,)

- princíp právnej istoty a princíp predvídateľnosti súdneho rozhodnutia (čl. 1 ústavy) - obdobné situácie musia byť rovnakým spôsobom právne posudzované (I. ÚS 236/06). Podľa dlhodobého trendu judikatúry európskych ústavných súdov, vrátane českého a slovenského, gramatický (krajne textualistický) výklad zákona bez prihliadnutia k jeho účelu a zmyslu môže viesť až k porušeniu práva na spravodlivý proces (III. ÚS 341/07 IV. ÚS 92/2012, I. ÚS 155/2017, III. ÚS 342/2017 I. ÚS 554/2019)

- právo na odôvodnenie súdneho rozhodnutia – také odôvodnenie rozhodnutia všeobecného súdu, ktoré stručne a jasne objasní skutkový a právny základ rozhodnutia (rozsudky ESĽP Van Hurk proti Holandsku z 19. apríla 1994, sťažnosť č. 16034/90, Ruiz Torija a Hiro Balani proti Španielsku z 9. decembra 1994, sťažnosť č. 18390/91, IV. ÚS 115/03, II. ÚS 78/05, I. ÚS 242/07, III. ÚS 305/08, I. ÚS 321/2021). Pokiaľ rozhodnutie odvolacieho súdu v podstatných bodoch nespĺňa požiadavky vyplývajúce z čl. 46 ods. 1 ústavy, resp. čl. 6 ods. 1 dohovoru v takej miere, že došlo k porušeniu práva na spravodlivý proces, zodpovedá táto okolnosť dôvodu prípustnosti dovolania podľa § 420 písm. f) CSP (IV. ÚS 314/2020, I. ÚS 388/2021).

- princíp procesnej ekonomie – pri práve na spravodlivý proces sa kladie mimoriadny dôraz na rýchlosť: tento dôraz vyplýva z nepopierateľného faktu, že súdne konanie často trpí zdĺhavosťou, prieťahmi, hlavne ak ide o viacej inštancií. Len rýchla ochrana môže byť dostatočne účinná. K hospodárnosti konania nepatrí len rýchlosť, ale tiež šetrenie nákladov účastníka, napr. v otázke spojovania vecí ku spoločnému prejednávaniu, ustanovenie znalca, rozhodovanie čiastočným rozsudkom tam, kde sú pre to podmienky, možnosť vykonať dôkaz dožiadaným súdom (I. ÚS 33/2021).

V oblasti verejného práva patrí k najzákladnejším požiadavkám spravodlivého procesu

1/ uplatňovanie zásady materiálnej pravdy

2/ uplatňovanie vyšetrovacej zásady,

3/ právo na vypočutie a verejné prejednanie sporu

4/ právo na rozhodnutie nezávislým súdom so zachovaním tajnosti hlasovania senátu

5/ právo na rýchlu a účinnú súdnu ochranu, garantované dostatočným personálnym obsadením správnych senátov na súdoch.

§ 5 ods. 3 Správneho súdneho poriadku – správny súd pri rozhodovaní dbá na ochranu zákonnosti a verejného záujmu. Zákonnosť je súčasne neoddeliteľne spätá s ochranou verejného záujmu. Verejný záujem je typický neurčitý právny pojem, ktorý nie je a ani nemôže byť legálne definovaný, pretože vyjadruje momentálny stav záujmov a ich vzájomnú hierarchiu. Z toho vyplýva, že verejný záujem je časovo a miestne premenný a preto aj musí byť vyhodnocovaný len v konkrétnej situácii, mieste a čase. Signifikantnou črtou verejného záujmu je jeho celospoločenský charakter, ktorý ho uprednostňuje pred iné miestne, skupinové či súkromné záujmy. Štát vymedzuje obsah verejného záujmu normatívne, s čím je spojená možnosť tento záujem mocensky presadiť a vo vzťahu k zásahu do práv jednotlivcov i ospravedlniť. Ochrana verejného záujmu v rámci správneho súdnictva bude preto vždy spätá s jeho identifikáciou vo vzťahu k tej oblasti výkonu verejnej správy, ktorej sa bude týkať správnym súdom preskúmaný správny akt alebo posudzovaná administratívna vec. Vylúčený nie je pritom ani konflikt viacerých verejných záujmov (napr. pri infraštrukturálnych stavebných projektoch možno očakávať konflikt medzi verejným záujmom na vybudovaní stavby s verejným záujmom na ochrane prírody), pri ktorom bude musieť správny súd „*pomerovať*“, ktorému z nich dať prednosť, pričom vo svojom rozhodnutí bude musieť túto svoju úvahu aj náležite odôvodniť.¹

Negatívne vymedzenie práva na spravodlivý proces

Pod spravodlivým súdnym procesom (*fair hearing*) sa v žiadnom prípade nechápe právo účastníka súdneho konania na preskúmanie toho, akým spôsobom vnútroštátny súd hodnotil konkrétne právne a faktické okolnosti konkrétneho prípadu (I. ÚS 26/2014, I. ÚS 31/2022). Všeobecný súd nemusí rozhodovať v súlade so skutkovým a právnym názorom účastníkov konania vrátane ich dôvodov a námietok. Obsahom tohto práva nie je právo sťažovateľa na to, aby všeobecný súd prevzal jej tvrdenia a názory a vec vždy rozhodol v zmysle jej návrhu. Takýto postup by bol v rozpore s požiadavkami kladenými na nezávislosť a nestrannosť

¹ Baricová, J., Fečík, M., Števček, M., Filová, A. a kol. Správny súdny poriadok. Komentár. 1. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2017. s. 69 - 71

všeobecných súdov ako primárnych garantov a ochrancov ústavných práv (III. ÚS 351/2018, I. ÚS 155/2022).

Do obsahu základného práva na súdnu ochranu podľa čl. 46 ods. 1 ústavy nepatrí právo účastníka dožadovať sa ním navrhnutého spôsobu hodnotenia vykonaných dôkazov (I. ÚS 97/97), resp. toho, aby súdy preberali alebo sa riadili výkladom všeobecne záväzných právnych predpisov, ktorý predkladá účastník konania (II. ÚS 3/97, II. ÚS 251/03, IV. ÚS 340/04).

Právo na spravodlivý proces nezaručuje právo na úspech v konaní - spravodlivý výsledok - z pohľadu účastníka (II. ÚS 3/97, II. ÚS 173/07, III. ÚS 351/2018, IV. ÚS 183/2020, II. ÚS 358/2021, I. ÚS 254/2022).

Niektoré vybrané rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky²

I. ÚS 356/06: Súčasťou základného práva na spravodlivé súdne konanie je aj právo na to, aby opravný súd konal a rozhodol o podanom (riadnom alebo mimoriadnom) opravnom prostriedku v prípade, ak účastník konania splnil všetky zákonom požadované predpoklady na prípustnosť takého opravného prostriedku, pričom ak nie sú splnené zákonom ustanovené podmienky prípustnosti opravného prostriedku a napriek tomu sa opravný súd týmto opravným prostriedkom vecne zaoberá, môže dôjsť k porušeniu základného práva na spravodlivý proces.

IV. ÚS 330/2010: Nepripustenie súdneho preskúmania rozhodnutia orgánu verejnej správy (v danom prípade Bankovej rady NBS, pozn.) je výrazným obmedzením práva na súdnu a inú právnu ochranu a v ňom implikovaného práva na spravodlivý proces, v konkrétnych okolnostiach prípadu však bolo potrebné uchádzať sa o ústavnú ochranu tohto práva v lehote ustanovenej zákonom o ústavnom súde

I. ÚS 505/2015 vo veci Siemens AG – správne trestanie, zákaz *reformatio in peius* v odvolacom správnom konaní

- zákaz *reformatio in peius* v správnom súdnom konaní § 198 ods. 3 SSP
- KOŠIČIAROVÁ, S. Princípy správneho trestania. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, 357 s. – str. 122 až 134

-neoprávnená osoba - IV. ÚS 149/04, II. ÚS 80/09, I. ÚS 240/09, IV. ÚS 55/2020

² Všetky rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky sú dostupné na www.ustavysud.sk

-uplatniť a realizovať svoje základné právo na súdnu ochranu môže len účastník konania pred sťažovateľom (Protimopolným úradom Slovenskej republiky) podaním správnej žaloby proti právoplatnému rozhodnutiu sťažovateľa. V takom type verejného súdnictva, akým je správne súdnictvo podľa § 247 a nasl. OSP (teraz podľa SSP), je pojmovo vylúčené, aby orgán verejnej správy, akým je sťažovateľ, mohol uplatňovať a realizovať základné právo na súdnu ochranu podľa čl. 46 ods. 1 ústavy a čl. 6 ods. 1 dohovoru, keďže ako orgán verejnej správy vykonávajúci verejnú moc konal a rozhodoval v mene štátu.

- **odmietnutie pre zjavnú neopodstatnenosť** – III. ÚS 541/2016, I. ÚS 84/2018, IV. ÚS 313/2018,

- **prieťahy** – I. ÚS 244/2021, IV. ÚS 376/2021, nález – III. ÚS 30/2021 (inšpekcia)

K ÚSTAVNÉMU SÚDNICTVU A ÚSTAVNÉMU SÚDU

Podstata ústavného súdnictva spočíva v obrane proti tomu, aby ľudské a občianske práva neboli v rozpore s ústavou a medzinárodnými záväzkami porušované priamo zákonmi³

Ústavný súd Slovenskej republiky je v zmysle čl. 124 Ústavy Slovenskej republiky nezávislým súdnym orgánom ochrany ústavnosti. Tomuto postaveniu a poslaniu ústavného súdu by mali zodpovedať aj jeho kompetencie., ktoré sú upravené predovšetkým priamo v ústave... (čl. 125 až 129a, čl. 136), ale tiež v ústavnom zákone č. 357/2004 Z.z. o ochrane verejného záujmu pri výkone funkcií verejných funkcionárov v znení neskorších predpisov a v zákone č. 314/20218 Z.z.. o Ústavnom súde Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Len pre zaujímavosť pri svojom vzniku v r. 1993 (22. januára 1993) mal ústavný súd pôvodne osem kompetencií a na konci prvého funkčného obdobia (21. januára 2002) ich mal jedenásť; niektoré v nich pritom neboli pre ústavné súdnictvo typické a prelínali sa s kompetenciami, ktoré mali patriť do správneho súdnictva (napr. čl. 126 ústavy SR, konanie o preskúmaní rozhodnutia vo veciach ochrany verejného záujmu a zamedzenia rozporu záujmov). Vo svojom treťom funkčnom období (od 16. februára 2007 do 16. februára 2019) disponoval už devätnástimi kompetenciami, v súčasnom štvrtom funkčnom období (od 17. apríla 2019)

³ Zoulík, F. Cesty práva - Výbor statí.. Soudní ochrana lidských práv. CEVRO institut, o.p.s., Wolters Kluwer ČR, a.s. Praha, 2013. s. 147

ústavný súd o niektoré kompetencie s účinnosťou od 1. januára 2021 prišiel (napr. o rozhodovanie o ústavnosti a zákonnosti volieb do orgánov územnej samosprávy, či odňatie právomoci o udelení súhlasu na vzatie do väzby sudcu všeobecného súdu a generálneho prokurátora), v jeho rozhodovacej činnosti, v ktorej dominuje prejednávanie a rozhodovanie o ústavných sťažnostiach fyzických a právnických osôb podľa čl. 127 ústavy (od 1. januára 2002) sa to však až tak výrazne neprejaví...

Ústavný súd Slovenskej republiky vzhľadom na jeho kompetencie (jedny z najširších v rámci európskych ústavných súdov) je súdom:

- ochrany ústavnosti vrátane podávania výkladu ústavy alebo ústavného zákona (najmä čl. 125 a čl. 127 ústavy),
- volebným (čl. 129 ods. 1 až 3 ústavy),
- opravným (čl. 129 ods. 4 a ods. 6 ústavy),
- preskúvacím (čl. 129 ods. 4 ústavy a čl. 10 ods. 2 až 4 ústavného zákona č. 357/2004 Z.z.)⁴,
- disciplinárnym (čl. 136 ods. 3 Ústavy SR),
- kompetenčným (čl. 126 Ústavy SR)

Ústavný súd i keď je súčasťou súdnej moci, nie je súčasťou systému všeobecných súdov, ale podľa čl. 124 ústavy je nezávislým súdnym orgánom ochrany ústavnosti. Z tohto postavenia vyplýva, že úlohou ústavného súdu nie je zastupovať všeobecné súdy, ktorým predovšetkým prislúcha interpretácia a aplikácia zákonov.

Vo veciach patriacich do právomoci všeobecných súdov ústavný súd nie je alternatívnou ani mimoriadnou opravnou inštitúciou, ale súdnym orgánom ochrany ústavnosti (čl. 124 ústavy, pozn.).

Ústavná sťažnosť podľa čl. 127 ústavy v súčasnom znení bola do ústavy zakotvená ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z. od 1. januára 2002 ako účinný vnútroštátny individuálny právny prostriedok nápravy v zmysle článku 35 ods. 1 dohovoru, ktorý má slúžiť **na ochranu ústavne zaručených základných práv alebo slobôd fyzických osôb alebo právnických osôb pred neústavnými rozhodnutiami, opatreniami alebo inými zásahmi orgánov verejnej moci,**

⁴ Právomoc Ústavného súdu SR určuje aj „obyčajný“ zákon č. 402/2013 Z.z. o Úrade pre reguláciu elektronických komunikácií a poštových služieb a Dopravnom úrade a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov účinný od 1.1. 2014

najmä všeobecných súdov, ako aj pred ich nečinnosťou tam, kde sa v materiálnom právnom štáte ukladá orgánu verejnej moci konať za účelom splnenia pozitívneho záväzku štátu.

Zmyslom ústavnej sťažnosti je v zásade **ochrana súkromnej sféry** fyzických a právnických osôb pred verejnou mocou. Z čl. 127 ods. 1 ústavy možno vyvodit', že verejná moc je povinná primárne rešpektovať a chrániť základné práva a slobody, ako aj ľudské práva a základné slobody vyplývajúce z medzinárodnej zmluvy, ktorú Slovenská republika ratifikovala a bola vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom, a obsah tejto povinnosti podmieňuje charakter jednotlivých základných práv.

Ústavný súd tak prioritne chráni základné ľudské práva a slobody, medzi ktoré ochrana verejného záujmu nepatrí.

Ústavná sťažnosť podľa čl. 127 ústavy rozhodne **nie je opravným prostriedkom**, ako sa mnohí mylne domnievajú. Ústavná sťažnosť je založená na princípe subsidiarity.

Subsidiarita ústavnej sťažnosti má... dimenziu formálnu i materiálnu. Formálna dimenzia znamená, že **sťažovateľ pred podaním ústavnej sťažnosti musí „formálne“ podať všetky prostriedky na ochranu práv, ktorými disponuje**, a materiálnou subsidiaritou je myslené to, že **tieto prostriedky odôvodní spôsobom, ktorý všeobecnému súdu umožní ústavnoprávny prieskum**. Inak povedané, prípustnou je ústavná sťažnosť nielen vtedy, ak sťažovateľ podal opravný prostriedok, ale tiež (a najmä), ak konanie pred všeobecnými súdmi **už skončilo, a jeho výsledok** preto môže byť preskúmaný ústavným súdom, a to výhradne **z hľadiska ochrany ústavou zaručených základných práv a slobôd, ktoré neboli rešpektované ostatnými orgánmi verejnej moci** - I. ÚS 360/2018 (R 83/2018)